

Gömöri György

Levelek Komlós Aladártól

Csillogóan kopasz fejű, élénkszemű emberke, aki vékony tenorhangon beszél és nagyon ért az irodalomhoz – ez volt első benyomásom Komlós Aladártól, amikor az ötevenes évek elején megismertem a Markó utcai Berzsényi gimnáziumban. Mert Komlós akkor ott tanított, nem (ahogy az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* állítja) a zsidó gimnáziumban; tudtommal nem sokkal azután, hogy „elmozdították”, magyarán mondva kirúgták az egyetemről, hozzánk került, a Berzsényibe, amelynek én 1949-től voltam tanulója. 1951 végén vagy 1952 legelején aztán irodalmi pályázatot írt ki az önképzőkör, amelyet „Ali bácsi” vezetett, s a pályázat első díját nekem ítéltek némi romantikus hangulatú verseimért. Komlós Aladár ekkor nem csak további irodalmi tevékenységre biztatott, hanem azonnal „a hónom alá nyúlt”, vagyis beajánlott az akkori Magyar Írószövetség mellett működő FIM-be, a Fialat Írók Munkaközösségébe, ahol hetente egyszer idősebb költők és írók bírálták el az éppen hogy nyiladozó írópalánták erőfeszítéseit. Elküldte továbbá egy önképzőköri dolgozatomat az akkori szocialista sztárköltő Benjámín Lászlónak. Ebben a szövegben az volt az érdekes, hogy én nem Benjáminnak a szocialista építést daloló verseit, hanem második világháború előtti és alatti költészetét elemeztem, külön kiemelve a tényt, hogy itt egy autentikus antifasiszta munkásköltővel állunk szemben, olyannal, amilyenből nagyon kevés volt az akkori Magyarországon. (Komlós szerint Benjámín meg volt elégedve ezzel a dolgozatommal.)

Visszatérve a FIM-re, itt mindjárt az első vagy második alkalommal kellemes meglepetés ért, odajött hozzám egy barna bőrű, értelmes arcú fiatalember, nagyon barátságosan üdvözölt és bemutatkozott: Csoóri Sándornak hívták. A továbbiakban megismertem Eörsi Istvánt is, de kezdettől fogva idegesített Eörsi kissé pökhendi magabiztossága és erőszakossága – bizonyos esztétikai-politikai nézeteltérésekről nem is beszélve. A FIM-ben ugyanakkor lehetett találkozni Szabó Lőrincsel, Vas Istvánnal és másokkal; egyszer az én vers-zsengéimet Zelk Zoltán vette

terítékre és bírálta, nem éppen kíméletesen... Úgy emlékszem, ezen a találkozón Komlós Aladár is jelen volt és pár mondatban megpróbált védeni Zelkkel szemben, de már az érvekre, illetve hogy ez milyen kontextusban történt, nem emlékszem.

Komlósról már akkor tudtam, hogy nem csak irodalomkritikus, hanem regényeket is írt és verseket is fordított, de például arról, hogyan élte túl a náciizmust, köztünk nem esett szó. Már bölcsészhallgató voltam, amikor kiadták Vajda Jánosról írt könyvét, amit a szakma elismeréssel fogadott és ami után pár évvel Komlós felhagyhatott a középiskolai tanítással, önálló irodalomtörténetész-kutatóvá minősítették. Valószínűleg 1955-ben lehetett, hogy találkoztam vele, talán éppen azon az emlékezetes Török Erzszi-koncerten a Bartók-teremben, amiről azon nyomban írtam egy elragadtatott verset. Komlós ezt elkérte tőlem és elküldte a művésznőnek, akivel baráti viszonyban állt. Török Erzsit állítólag meg is hatotta ez az érzelmes kis vers, amelyik főként a régi magyar dalok szépségét, báját dicsérte.

Kapcsolatom Komlós Aladárral 1956 novemberében, amikor a forradalomban játszott szerepem miatt tanácsos volt hosszabb időre elhagynom Magyarországot, hosszabb időre megszakadt. Nem tudom, ő milyen rendszerességgel olvasta a londoni, majd párizsi *Irodalmi Újságot*, de valamikor a hatvanas években írásban reagált egy cikkemre, amiben kissé elmarasztaltam Ady Endrét modernség-ügyben. Valami olyasmit írhattam, hogy Apollinaire-hez képest Ady nem is volt olyan modern; ezt vitatta Komlós, és a maga szempontjából neki volt igaza, hiszen a magyar költészet akkori állásához képest az *Új versek* Adyja éppen eléggé modern és meghökkentő hangon robbant be az irodalomba. Különbösen Ady Endre (és a vele szövetkezett Nyugatosok) modernsége mindig is Komlós Aladár egyik vesszőparipája volt, fiatalságának egyik nagy eleményét jelentette.

A nekem írt három Komlós-levél közül az első Mátraházán íródott, ahol 1969 decemberében együtt üdült a Komlós-házaspár, Aladár és Palo-

tai Erzszi Weöres Sándorékkal. A háromlappos levél első két lapját Komlós Aladár írta tele, a lap aljára Palotai Erzszi írt még egy mondatot, a harmadik lapon meg Weöres kerek betűit olvashattam, illetve Károlyi Amy három szavas üdvözlét. Ez az év azért emlékezetes számomra, mert akkor jelent meg az *Új égtájak* című, (az időközben elhunyt) Juhász Vilmossal együtt szerkesztett versantológiánk, ami a fiatal nyugati magyar költők első nemzedéki jelentkezésének számított. A gyűjteményt az Occidental Press adta ki, a párizsi Magyar Műhely nyomdászai nyomták, és mivel azt Vas István a *Népszabadságban* egy kolumnás cikkel „legitimálta”, a magyar cenzúra a legtöbb esetben nem akadályozta meg a könyv postai úton történő beküldését. Komlós tehát mindenek előtt megköszöni ezt a maga nemében különleges versantológiát, amelyik 14 emigráns fiatal magyar költő verseiből nyújt válogatást.

A második, 1970 májusában, Balatonfüredről kelezett levél megintcsak megköszön valamit, *Átváltozások* című, londoni kiadónál jegyzett, de Újvidéken (!) nyomott verseskötetemet¹ nyugtázza benne hajdani pártfogóm. Látni, hogy a könyv esztétikailag és mint irodalomtörténeti tény is érdeklí, és azt írja, különösen meghatotta a Sinkó Ervin emlékének ajánlott kis versem, a „Széljegyzet”. Én persze tudtam kettejük barátságáról, ami még visszanyúlt a Bécsben töltött emigrációs időkre; Sinkóval 1962 óta leveleztem, többször találkoztunk, egyszer, 1966-ban meg is látogattam őt zágrábi otthonában. Nem csüggesztett el, amit Komlós a verseskötetem második, műfordítás-részében található Dylan Thomas-versről írt, mert ugyanezt a fordítást egy másik kritikuskom a legsikerültebbnek érezte az egész kötetben. Ugyanakkor persze megörvendeztetett, hogy Komlósnak tetszettek az izléséhez közelebb álló lengyel versfordításaim.

Miután ebben a második levélben Komlós szívélyesen invitált, hogy látogassam meg őket, 1971-ben vagy 1972 nyarán ezt meg is tettem. Lajos utcai lakásukban jártam, teára szólt a meghívás. Azt hiszem, ez alkalommal főleg én beszéltem, beszámolva angliai életünkről, s arról, milyen az ország egyik legnevesebb egyetemén (Cambridge-ben) tanítani. Komlós éppen betegeskedett, úgy érezte, már nincs sok ideje hátra (végül csak 1980-ban halt meg), innen harmadik levelének az a kitétele, hogy szeretné megvárni, amíg megírom angol nyelvű magyar irodalomtörténetemet. Erre 1972 végén pályázatot írt ki egy amerikai tudományos intézmény, és engem

Komlós Aladár

is felkértek, hogy küldjek be róla tervezetet. 1973 nyarára már eldőlt, hogy ezt az irodalomtörténetet nem én fogom megírni, hanem Czigány Lóránt, aki éppen akkoriban vesztette el állását a kaliforniai egyetemen, s így nagyobb szüksége volt a megbizatasra, mint nekem, aki akkor már biztos helye volt Cambridge-ben. (Az igazság kedvéért hozzá kell tennem, hogy Czigány tervezete, amelyik széleskörű társadalmi-kulturális háttérrel ígért a magyar irodalom történetéhez, jobban tetszett a pályázatot elbíráló bizottság többségének, mint az én, eléggé szűkszavú és irodalomközpontú pályázatom).²

Lehet, hogy ezután még megírtam Komlós Aladárnak, hogy mégsem én fogom tető alá hozni azt a bizonyos magyar irodalomtörténetet. Több levelem tőle már nincs, bár lehet, hogy még küldtem neki egyik-másik irodalomtörténeti tanulmányom különnyomatából. Nem tudom például, hogy mire vonatkozik Komlós utolsó hozzászólásának az a kitétele, ahol megköszöni „szép kis cikkemet”. Mindenesetre mindig jólesett, hogy „Ali bácsi” számontart, ahogy én is számontartottam és becsültem őt mint megbízható, okos, rendkívüli empátiával rendelkező, zsidóságát mindig vállaló újkori magyar irodalomtörténész.

1. LEVÉL

Mátraháza, 69. Dec. 6

Édes Gyurikám,

Meg voltam hatva a hűséges kedvességedtől, mikor megérkezett az Új égtájak. Mélységesen resteltem, hogy nem köszöntem meg eddig. Ez az esztendőnk azonban annyi fájdalommal teli és oly zilált volt, hogy a küldött antológiából is jóformán csak a te verseidet és az előszót olvastam el, bármennyire érdekel az egész kötet. Erzsinek meghalt az édesanyja, ő idegösszeomlást kapott, két és fél hónapig volt egyhuzamban kórházban, most már lényegesen jobban van ugyan, de még mindig nem éljük a régi egyenletes munkás életünket. E pillanatban Mátraházán vagyunk üdülőben, s megragadom az alkalmat, hogy végre lerőjjam az adósságomat: megköszönjem Neked az igen érdekesnek látszó antológiát és a számomra még sokkal értékesebb hűségedet. Egyben boldog ünnepeket és újévet kívánok

Szeretettel:
Komlós Aladáro

Alatta más kézírással:

Sok szeretettel köszönti s nagyon örül
a könyvnek a már gyógyuló
Erzsi

2. LEVÉL

Balatonfüred, Szívkorház, (19)70 maj.10.

Kedves Gyurikám,

Nagyon megörültem hűséges figyelmességednek, hogy elküldted új verseskönyvedet. Magammal hoztam ide, itt nyugodtabban tudtam elolvasni. Nemcsak tehetséges, finom versek, van bennük v(ala)mi érdekesen és jelentősen egyéni is: a háború utáni magyar nemzedék „ujmódi nomádság”-ának kifejezése. Az esztétikai értékén

kívül: ennek történelmi dokumentum-értéke is van: nemcsak Téged mutat meg, hanem nemzedéked egy részének sorsát is. S ezt önkéntelenül teszed, nem programszerűen. Engem különösen meghatott, hogy Sinkó barátom emlékének ajánlottál egy verset. A fordítások hol nagyon jók, A hetedik angyal, Falun, Óda okt.-hez³ – a Dylan Thomas-vers viszont úgy hatott rám, mint egy nyersfordítás. Mintha pontatlanul(?) dolgoztál volna.

Nagyon köszönöm, Gyurikám, hogy rám gondoltál s elküldted a könyvet. És nagyon remélem, hogy a legközelebbi haza-látogatásodon sikerül találkozunk.

Ölel szeretettel
Komlós Ali

3. LEVÉL

Bpest, (19)73. nov. 30

Kedves Gyurikám,

szívből köszönöm megható hűségedet és szép kis cikkedet. Ami a kérdéseidet illeti, egészségem ellen nincs komolyabb panaszom, de dolgozni már nemigen dolgozom, éppen csak piszmogok még egy kicsit. De szeretném még megvárni angol nyelvű magyar irodalomtörténeted, hát siess vele.

Szeretettel ölel a pesti viszontlátásig:
Komlós Aladáro

JEGYZETEK:

- ¹ Ezt a könyvet a Szepsi Csombor Kör jegyezte, de kinyomtatásában segített Tomán László, aki ekkoriban az újvidéki Forum kiadónál dolgozott. A költségek nagyrészét dinárban fizettem.
- ² Czigány irodalomtörténete végül csak 1984-ben jelent meg a Clarendon Press nevű oxfordi egyetemi kiadónál. Recenziómat róla lásd: *Nyugatról nézve*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990, 264–274.
- ³ Zbigniew Herbert, József Czechowicz és Czeslaw Milosz verseinek fordításai.

